

ITALYAN VA O'ZBEK TILLARIDA MUROJAAT SHAKLLARINING TARJIMADAGI MUAMMOLARI

Asaloy Boboxonova

*O'zbekiston davlat jahon tillari unversiteti
tarjimonlik fakulteti talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada italyan va o'zbek tillarida qo'llaniladigan murojaat shakllari hamda ularning tarjimada yuzaga keladigan muammolari tahlil qilinadi. Murojaat shakllari har ikki tilda milliy-madaniy xususiyatlar, ijtimoiy munosabatlar va nutq vaziyatiga ko'ra farqlanadi. Ushbu tillar o'ziga xos ijtimoiy ierarxiya, madaniy qoliplar va muloqot odobiga ega bo'lib ulardagi murojaat tizimlari tarjima jarayonida jiddiy semantik va pragmatik nomuvofiqliklarni keltirib chiqaradi. Maqolada italyan tilidagi murojaat birliklarining o'zbek tiliga tarjima qilinishidagi o'ziga xos jihatlar, ularning ma'no va uslubiy xususiyatlarini to'g'ri ifodalash masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: murojaat shakllari, italyan tili, o'zbek tili, tarjima, milliy-madaniy xususiyatlar, semantik xususiyatlar, pragmatik xususiyatlar.

Аннотация. В данной статье анализируются формы обращения, используемые в итальянском и узбекском языках, а также проблемы, возникающие при их переводе. Формы обращения в обоих языках различаются в зависимости от национально-культурных особенностей, социальных отношений и речевой ситуации. В каждом из языков существуют свои культурные нормы и правила речевого этикета, что приводит к определённым семантическим и прагматическим несоответствиям в процессе перевода. В статье рассматриваются особенности перевода итальянских форм обращения на узбекский язык, а также проблемы правильной передачи их значения и стилистических особенностей.

Ключевые слова: формы обращения, итальянский язык, узбекский язык, перевод, национально-культурные особенности, семантические особенности, прагматические особенности.

Abstract. This article analyzes the forms of address used in the Italian and Uzbek languages, as well as the problems that arise in their translation. Forms of address in both languages differ according to national and cultural characteristics, social relations, and speech situations. These languages have their own social

hierarchy, cultural norms, and rules of speech etiquette, which lead to certain semantic and pragmatic mismatches in the translation process. The article examines the specific aspects of translating Italian forms of address into Uzbek, as well as the problems of accurately conveying their meaning and stylistic features.

Keywords: forms of address, Italian language, Uzbek language, translation, national and cultural characteristics, semantic features, pragmatic features.

Tillarni tarjima qilish shunchaki soʻzlarni lugʻaviy almashtirish emas, balki bir madaniyatni ikkinchi madaniyat bagʻriga koʻchirish sanaladi. Bu jarayonda eng koʻp semantik yoʻqotishlar va tushunmovchiliklar aynan murojaat etiketida kuzatiladi. Masalan, italyan tilidagi *"Tu"* (sen) va *"Lei"* (siz) qarama-qarshiligi hamda ularning ijtimoiy qoʻllanish chegaralari oʻzbek tilidagi anʻanaviy hurmat va oilaviy munosabatlar tizimi bilan har doim ham toʻliq mos kelavermaydi. Italiyan nutq madaniyatida keng qoʻllaniladigan kasbiy va akademik unvonlar (*dottore*, *avvocato*, *professore*) oʻzbek muloqot muhitiga toʻgʻridan-toʻgʻri koʻchirilsa, matnning sunʼiylashuvi yoki maʼno parchalanishiga olib keladi.

Ushbu maqolaning bosh maqsadi — italyan va oʻzbek tillaridagi murojaat birliklarining tarjimadagi pragmatik va pragmalingsvistik muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish boʻyicha tarjimonlik yechimlarini taklif qilishdan iborat.

Oʻzbek va italyan madaniyatida hurmat ifodalari turlicha namoyon boʻladi. Oʻzbek tilida hurmat muhim kommunikativ elementlardan biri hisoblanadi va bu, asosan, kollektivistik jamiyatga xos boʻlgan ijtimoiy qadriyatlar bilan bogʻliqdir.

Oʻzbek tilida murojaatlar keng tizimga ega boʻlib, “aka”, “opa”, “ustoz”, “domla”, “xonim”, “janob” kabi atamalar insonlar orasidagi ijtimoiy masofani belgilovchi muhim vosita sanaladi. Masalan, universitetda talabalar professorlarga murojaat qilganda “Ustoz” yoki “Domla” soʻzlarini ishlatish odatiy hol hisoblanadi. Bundan tashqari, keksalar yoki obroʻli insonlarga murojaat qilishda “siz” shakli ishlatilishi majburiy boʻlib, bu insonlararo hurmat tamoyillarini aks ettiradi. Boshqa tomondan, italyan tilida murojaat shakllari ham rasmiy va norasmiy nutq uslubiga qarab farqlanadi. Rasmiy muloqotda “signore” (janob) va “signora” (xonim) murojaat shakllari qoʻllaniladi, ayniqsa, xizmat koʻrsatish sohasida yoki akademik muhitda. Misol uchun, universitetda professorlarga “Professore Rossi” yoki “Dottore Bianchi” deb murojaat qilish odatiy sanaladi. Biroq italyancha norasmiy muloqotda murojaatlar ancha erkin boʻlib, yaqin tanishlar oʻrtasida

shaxsning ismi bevosita ishlatiladi. Bu holat italyan jamiyatida individualizm va ochiq muloqot an'alarining ustunligini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa aksincha holatni kuzatish mumkin.

O'zbek milliy muloqotida pragmatika madaniyat, mentalitet va sharqona odob-axloq qoidalari bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida tinglovchining yoshi, ijtimoiy kelib chiqishi va jinsi muloqot shakllarini butunlay o'zgartiradi. "Siz"lash fenomeni hatto tengdoshlar o'rtasida ham hurmat yuzasidan "siz" deb murojaat qiliish o'ziga xos pragmatik yukka ega.

Italyan tilida TU(sen) va LEI (siz- uchinchi shaxs birlik shaklida xushmuomalalik ma'nosida). Bundan tashqari, og'zaki nutqda kontekstga qarab uchinchi shaxs birlik "u" nazarda tutiladi. Italyan jamiyatida begona odamlar ham tezda "tu" (sen) muloqot shakliga o'tishlari mumkin. shakliga o'tishlari mumkin (ayniqsa yoshlar va hamkasblar orasida).O'zbek madaniyatida esa hatto uzoq yillik hamkasblar yoki yoshi katta begona odamlar muloqotda doimo SIZ shaklini saqlab qoladi. Agar italyan tilidagi matnni o'zbek tiliga shunchaki mexanik ravishda "sen"lab tarjima qilib qo'yilsa, o'zbek kitobxonida qahramonlar o'ta tarbiyasiz va qo'pol noto'g'ri tushuncha paydo bo'lishi mumkin.

Italyan muloqot madaniyatida insonning kasbi, unvoni yoki ma'lumot darajasini ko'rsatuvchi murojaat shakllari juda muhim sotsiopragmatik rol o'ynaydi.Dottore/dottoressa(o'qituvchi)- faqat tibbiyot xodimi emas, balki har qanday bakalavr/magistr darajasini olgan oliy ma'lumotli shaxsga nisbatan; Avvocato(advokat), Ingegnere(muhandis) va hakoza kasblar odidan qo'llanadi. O'zbek tilida esa bu holat biroz boshqacharoq talqin qilinadi. Italyan tilida yaqin munosabatlarni ifodalash uchun ismlarga -ino, -ina, ello, -etta kabi affikslar (kichraytirish erkalash affikslari) qo'shiladi. Masalan, Paola- paoletta, ragazzo- ragazzino.Shuningdek, kundalik hayotda "caro/cara(azizam), "amore"(sevgilim) kabi so'zlar keng qo'llanadi.

O'zbek tilida ismlarga – jon, - xon, - bek qo'shimchalari qo'shiladi. Italiyadagi kafeda ofitsiantning mijozga yoki sotuvchining xaridorga " Caro/a " (azizam) deb murojaat qilish o'zbek madaniyatida qo'llansa, bu xushomadgo'ylik yoki

odobsizlik kabi ko'rinadi.SHuning uchun tarjimada madaniy me'yorlarni (pragmatik adaptatsiyani) qo'llay olish juda muhim.

Italyan va o'zbek tillaridagi murojaat shakllarining qiyosiy pragmatik tahlili hamda ularning tarjimadagi xususiyatlarini tadqiq etish natijasida quyidagi

ilmiy xulosalarga kelindi. Madaniy -ijtimoiy tafovutlar va semantik- pragmatik nomutanosiblik ;ar kuzatildi. Italyan muloqot tizimida insonning rasmiy maqomi , unvonlari va ijtimoiy- gender farqlari asosiy o‘rin tutsa , o‘zbek nutq madaniyatida sharqona xushmuomalalik , andisha va qarindoshlik terminlarining (aka,opa , amaki, xola) ijtimoiy murojaatga aylanishi ustuvorlik qiladi.Tarjimon matnni o‘girishda nafaqat leksik , balki konteksni, qahramonlar o‘rtasidagi masofa va yosh tafovutlarini inobatga olishi lozim. Italyancha murojaatlarni o‘zbek kitobxoniga tabiiy yetkazishda kontekstual moslashuv (adaptatsiya) va ekvivalent tanlash eng samarali tarjima usullaridan biri ekanligi isbotlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[7, 112-p.] — **Carla Bazzanellaning** "*Linguistica e pragmatica dell'italiano*" (Italiyan tili lingvistikasi va pragmatikasi) kitobining 112-sahifasi.

[9, 45-p.] — **Marco Mazzolenining** "*Forme di allocuzione e di cortesia nell'italiano contemporaneo*" (Hozirgi italyan tilida murojaat va xushmuomalalik shakllari) kitobining 45-sahifasi.

[2, 14-b.] — Akademik **Nizomiddin Mahmudovning** "*O‘zbek tilidagi murojaat birliklarining semantik-pragmatik xususiyatlari*" nomli ilmiy maqolasining 14-sahifasi.

[1,88-b.]o‘zbek tarjimashunos olimlari I G‘ofurov,O Mo‘minov va H Zokirov larning “ Tarjima nazariyasi “ darsligidagi 88- sahifasi.